

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΑΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (115)

Ο άγνωστος δημοδιδάσκαλος του 19ου αιώνα στην Κρήτη (I)

τοβάθμιας εκπαίδευσης νομού Λασιθίου δρ **Μανώλης Μακράκης** αναφέρθηκε στην προσφορά των ελληνοδιδασκάλων.

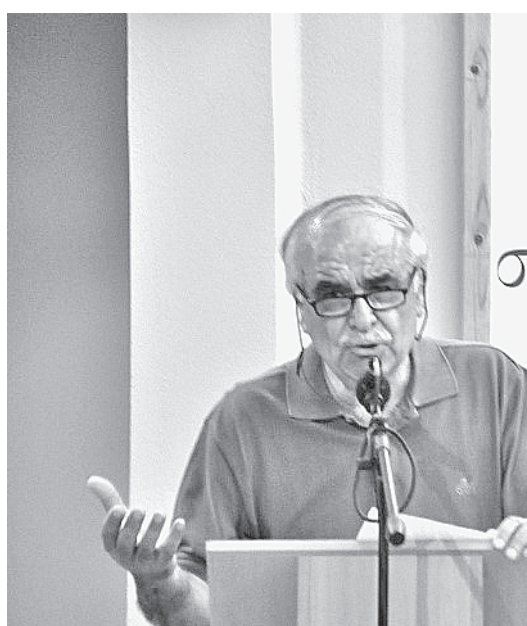
Οι «Αναδιφήσεις» ξεκινούν σήμερα την δημοσίευση του κύκλου των ομιλιών που πραγματοποιήθηκαν στις 22 του περασμένου Ιουλίου στην εκδήλωση του Σχολικού Μουσείου του Δήμου Ρεθύμνης. Η εκδήλωση είχε ως θέμα της την προσφορά του δασκάλου και της δασκάλας στον αλφαριθμητικό των Κρητών κατά τον 19ο αιώνα και στον 20ο μέχρι τη δεκαετία του 1960. Πρόκειται για έξι σύντομες αλλά «μεστές» -όπως κρίθηκαν από το ακροατήριο- ομιλίες, οι οποίες αξίζει να πάρουν και έντυπη μορφή. Ο Ηγούμενος της μονής Βωσάκου και Διευθυντής του Δημοτικού Σχολείου Απλαδιανών Αρχιμανδρίτης **Τιμόθεος Παναγιωτάκης** μίλησε για την προσφορά των ιεροδιδασκάλων στον αλφαριθμητικό της Κρήτης. Ο πρώην Σχολικός Σύμβουλος Ηρακλείου δρ **Γιώργος Πατεράκης** μίλησε για τον άγνωστο δημοδιδάσκαλο του 19ου αιώνα στην Κρήτη. Ο διευθυντής πρω-

Η Ρεθεμνιώτισσα συνταξιούχος εκπαιδευτικός **Μαρία Αποστολάκη-Τσιγκνάκη** μίλησε για την προσφορά της δασκάλας στον αλφαριθμητικό της κρητικής υπαίθρου κατά τον 20ό αιώνα. Ο **υπογραφομένος**, δρ παιδαγωγικής και επιμελήτης του Μουσείου, έκανε τον απολογισμό της εικοσαετίας που πέρασε από την ίδρυσή του (1999-2019), όπως και την ανασκόπηση των εκπληρωμένων και ανεκπλήρωτων οφειλών του. Τέλος, ο συνταξιούχος εκπαιδευτικός **Αντώνης Δαφέρμος** μίλησε για την ιστορία της υλοποίησης της ιδέας του για την δημιουργία ενός μνημείου αφιερωμένου στον αφανή δάσκαλο. Ακολούθησε τελετή αποκαλυπτηρίων του μνημείου αυτού. Την εκδήλωση είχε συντονίσει η **Κατερίνα Τσακάλη-Δομαζάκη** και είχαν χαιρετήσει ο Επιθών πρόεδρος της Διαχειριστικής Επιτροπής του Μουσείου **Μίνως Αλεφαντινός**, ο υπεύθυνος εκπαιδευτικών προγραμμάτων **Γιώργος Κανακάκης** και ο πρόεδρος του Πολιτιστικού Συλλόγου Αμνάτου **Βασίλης Βαμβακάς**, ενώ την είχε ομορφύνει με τις όμορφες φωνές της η Χορωδία του Πολιτιστικού Συλλόγου Σταυρωμένου, υπό τη διεύθυνση του **Γιάννη Σκεπετζή**.

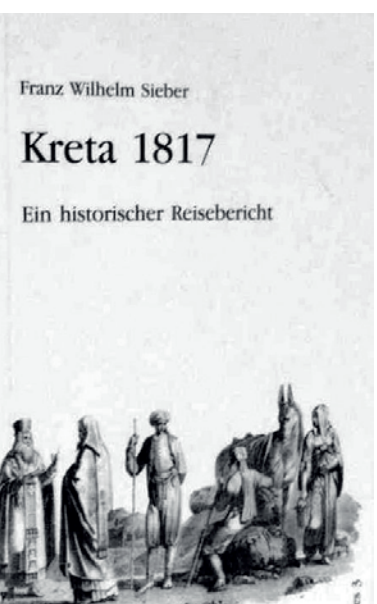

Φόρος Τιμής στους άγνωστους δημοδιδασκάλους ιεροδιδασκάλους, ελληνοδιδασκάλους και μοναχούς δασκάλους και δασκάλες που αλφαριθμησαν τους κατοίκους του διαμερίσματος Ρεθύμνου

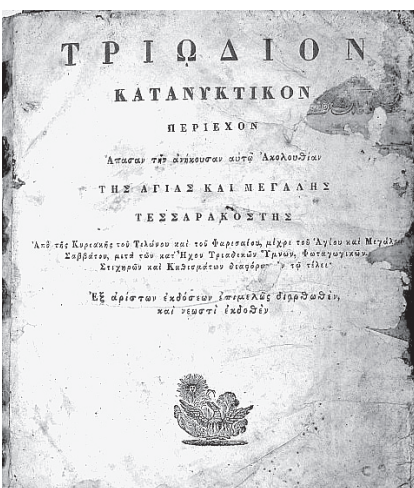
Η πρώτη ομιλία είχε τον πλήρη τίτλο «Ο άγνωστος δημοδιδάσκαλος του 19ου αιώνα στην Κρήτη, σε ένα άγνωστο -διαρκώς μεταβαλλόμενο- εκπαιδευτικό σύστημα». Το εισήγηθηκε ο δρ παιδαγωγικής **Γιώργος Πατεράκης**, που γεννήθηκε στις Μόρες και κατοικεί μόνιμα στην πόλη του Ηρακλείου. Είναι πτυχιούχος των Σχολών Επιστημών της Αγωγής των Πανεπιστημίων Κρήτης, και Ιωαννίνων. Διεξήγαγε αρχαία έρευνα στο αντικείμενο της ιστορίας της εκπαίδευσης και το 2000 αναγορεύτηκε αριστούχος διδάκτορας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Πέρασε υπηρεσία όλες τις βαθμίδες της εκπαιδευτικής ιεραρχίας και συνταξιοδοτήθηκε το 2010, ως σχολικός σύμβουλος της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Διαθέτει έργο σε επιστημονικά έντυπα, στον τοπικό συμβατικό και ηλεκτρονικό τύπο της Κρήτης, όπως και στον ραδιοφωνικό. Έχει τιμηθεί κατ' επανάληψη «... για το πλούσιο, ποικίλο και αξιολογικό, συγγραφικό του έργο» με θέμα την εκπαίδευση, την αισθητική αγωγή, τις νέες τεχνολογίες, την τοπική ιστορία και ειδικότερα την ιστορία της Κρήτης.

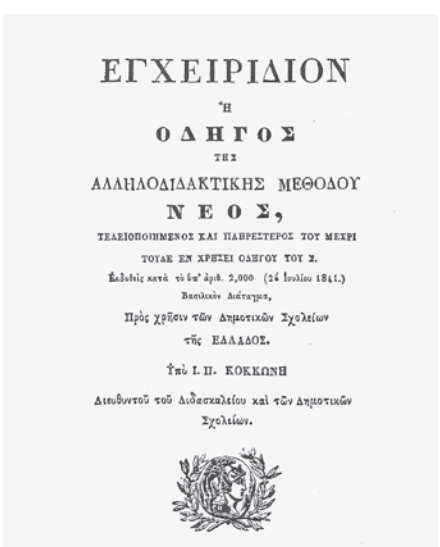
«Την εκπαίδευση στην Κρήτη του 19ου αιώνα μπορούμε να διακρίνουμε χονδρικά σε δυο περιόδους: Στο πρώτο μισό και στο δεύτερο μισό του αιώνα. Κατά το πρώτο μισό οι Χριστιανοί της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, αντιμετώπιζονται υποτιμητικά ως «... άπιστοι, ραγιαδες, γκαιοσύρδες, μουρτάτες ή χαιήδες». Η Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία, κάτω από την πίεση των περιστάσεων και κυρίως της Παπικής προπαγάνδας, προσπαθούσε να δισώσει, να αναπτύξει την παιδεία και να διατηρήσει τον λαό στον ορθό δρόμο της πίστης. Υπεύθυνος της χριστιανικής παιδείας σε κάθε περιοχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν ο Μητροπολίτης με τους επισκόπους του. Από το πνευματικό σκότος του 18ου αιώνα στην Κρήτη, αρχίζει να αχνοφέγγει η δράση της Φιλικής Εταιρείας, για πνευματική και επαναστατική αναγέννηση. Ο αυστριακός γιατρός Sieber (1817-23) μας πληροφορεί στις ταξιδιωτικές του εντυπώσεις (εικόνα) ότι «Στην Κρήτη εκτός από τα Τουρκικά υπήρχαν μόνο τρία δημόσια σχολεία. Από ένα στα Χανιά, στο Ρέθυμνο, και στο Ηράκλειο. Αυτά προορίζονται μόνο για την ελληνική νεολαία, η οποία εκτός αυτού κάνει ιδιαίτερα μαθήματα από ιδιωτικούς διδασκάλους στο πατρικό τους σπίτι...».

Σχολεία με την σημερινή μορφή, έννοια κι έκταση, δεν υπήρχαν τότε. Όποιος γνώριζε ανάγνωση, γραφή και αριθμητική -και ήταν λίγο αυτοί- δίδασκε τα «Κοινά γράμματα» ή «Κολυβογράμματα» εμπειρικά, και αυτοδίδακτοι σε οποιονδήποτε χώρο, χωρίς μέθοδο, πρόγραμμα και διδακτέα ύλη. Ήταν οι γνωστοί «Γραμματοδιδάσκαλοι». Η πρακτική αυτή οδήγησε σε σχολικά μορφώματα, που λειτουργούσαν με προφύλαξεις, στον πρόνοια ή στον γυναικινή των ενοριακών ναών, από κληρικούς, που δίδασκαν με την «Οκτώηχο» και το «Ψαλτήρι» (εικόνα από Τριώδιον-Αναγνωστικό του Σχολικού Μουσείου). Εξυπηρετούσε τις ανάγκες των εμπόρων για υπαλλήλους που θα τηρούσαν τα καταστήχά τους, αλλά και της Εκκλησίας για αναγνώστες, ψάλτες και κληρικούς. Χρηματικές συνδρομές των γονέων, ήταν η αμοιβή του δασκάλου, αλλά και εισφορές σε φαγώσιμα είδη αυγά, λάδι, τυρί «...κι ένα καρβέλι ψωμί», κατά την παράδοση.

Ως θέμα της εποχής στην εκπαίδευση πρόβαλε η «Αλληλοδιδασκτική μέθοδος» διδασκαλία, που απαιτούσε συγκεκριμένη υποδομή: διδακτήριο κάποιων συγκεκριμένων διαστάσεων, διαρρύθμιση και εξοπλισμό (ημικύκλια, πινακίδες ανάγνωσης, αριθμησης, χάρτες, θρανία, βιβλία και προστάγματα). Ο διδάσκαλος (αλληλοδιδάκτης) διέυθυνε την εκπαιδευτική διαδικασία αξιοποιώντας τους καλύτερους μαθητές του (πρωτόσχολους) να δίδασκουν τους ασθενέστερους. Αρχικά, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, υποτέθηκε τη μέθοδο ως προπέτασμα Αγγλοσαξωνικής προπαγάνδας (Λαγκαστιανική μέθοδος). Αργότερα όμως, έστειλε στην Ευρώπη τον κληρικό Γεώργιο Κλεόβουλο, να σπουδάσει την μέθοδο και επιστρέφοντας να την διδάξει πολλαπλασιαστικά. Στην πατριαρχική αλληλογραφία και στις οδηγίες που απήρθησε ο Πατριάρχης, ενώ τονίσε την εγρήγορση για πάσης φύσεως αιρετικές διδασκαλίες, βιβλία, έντυπα και προπαγάνδα, προέτρεπε τους ομογενείς και πλούσιους Χριστιανούς για την ίδρυση και λειτουργία σχολείων, σύμφωνα με τον «Οδηγό Αλληλοδιδασκτικής» του Σαραζίνου, όπως μεταφράστηκε και προσαρμόστηκε στην ελληνική πραγματικότητα από τον παιδαγωγό Ιωάννη Κοκκώνη (1830, στην εικόνα η έκδοση του 1842).

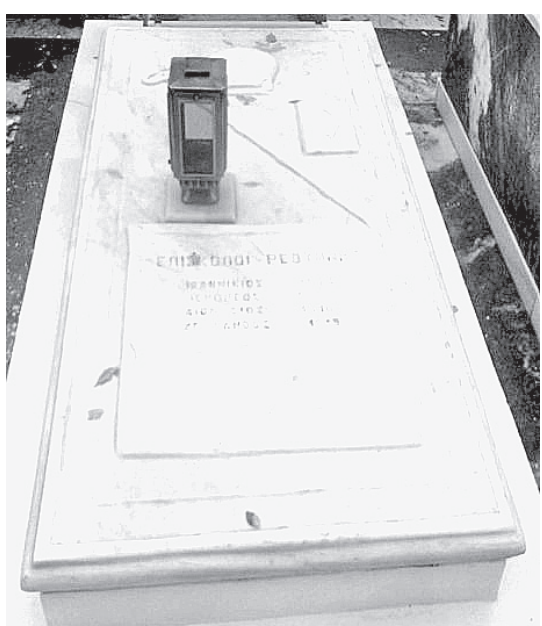
Και υπήρξε ανταπόκριση, ώστε να εμφανιστούν προοδευτικά και αθόρυβα οι εθνικοί ευεργέτες. Ο έμπορος Ιωάννης Βαρβάκης στα Χανιά. Ο Εμμανουήλ Βιβυλάκης στο Ρέθυμνο, ο Γεώργιος Ξενοδάκης για την επαρχία Σφακίων (φωτογραφία της προτομής του στην Ίμπρο) και ο Αντ. Φρ. Παπαδάκης ή Καμπάνης στο Λασιθί. Πολλοί κρητικοί πρόσφυγες του 1821 στην άλλη Ελλάδα, που μπύρεσαν και φοίτησαν στο «Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας», του Καποδίστρια, βελτίωσαν τις γνώσεις τους εκτός Κρήτης στην αλληλοδιδασκτική αλλά και στην εξέλιξη της σε «Συνδιδασκτική μέθοδο» (1830) και τις διδάξαν έπειτα στα σχολεία της Κρήτης. Στην περίοδο της Αιγυπτιακής 1830-1840 υποπευόμενοι οι Κρητικοί νέο παιδομάζωμα, υπονόμευσαν την αγαθή διάθεση του Μωχάμετ Άλυ της Αιγύπτου να ιδρύσει δημόσια χριστιανικά σχολεία στο νησί, με αποτέλεσμα οργισμένοι να επιτρέψει έπειτα την ίδρυση σχολείου στα Χανιά από την Αμερικανική αποστολή, των Μισιοναρίων, που καταργήθηκε πάλι με την επάνοδο του νησιού στην τουρκοκρατία.

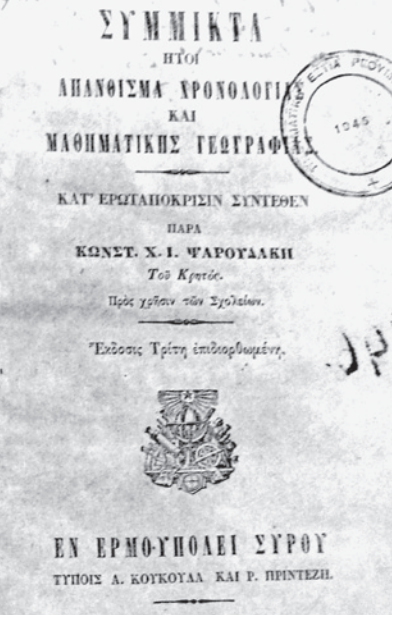
Η «Εκθεση της επί των Σχολείων της Κρήτης Επιτροπής» από ειδικούς εμπειρογνώμονες, κορυφαίους εκπαιδευτικούς της Ελλάδας, που δημοσίευσε ο δικαστικός **Εμμανουήλ Βυβιλάκης** (1844, εικόνα) παρουσιάζει τραγική την κατάσταση της εκπαίδευσης των σχολείων του νησιού τότε, παρέχοντας παράλληλα σημαντικά στοιχεία ντοκουμέντα της περιόδου από τα οποία προκύπτει ότι είχε αναδυθεί ήδη στην Κρήτη, υποτυπώδεις ιστός τριών εκπαιδευτικών βαθμίδων: το Νηπιακό, το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο και η Ελληνική Σχολή (ή Σχολαρχείο). Ενδεικτικά, αναφέρονται στη συνέχεια ονόματα δημοδιδασκάλων της περιόδου. **Συνέσιος**, λόγιος μοναχός του Επανωσήφη. Λειτουργήσε ιεροδιδασκαλείο στο Ηράκλειο πριν το 1800. **Φουράκης Νικόλαος**, μαθητής του Κωνσταντίνου Κούμα διδάσκει στο Ελληνικό Σχολείο των Χανίων 1818. **Καλλίνικος Γεωργιάδης**, ιερομόναχος από Βέροια. Φιλικός, μαθητής του Γεωργίου Κλεόβουλου, διδάξε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο στα Χανιά όπου απαγορεύτηκε στην επανάσταση 1821.

Καλλινός, ιερομόναχος, μαθητής του Κλεόβουλου στο Ιάσιο. Με ενέργειες του Κρητικού Φιλικού Μαουήλ Βερνάρδου κατέβηκε να κατηχήσει φιλικούς και διδάξε στα Σφακιά το 1820. **Βάος Γεώργιος**, από τη Σίφνο. Δίδαξε στο Ηράκλειο και στο Ρέθυμνο. **Γρηγόριος**, (κατά κόσμον Γεώργιος Μεγαλοβρυσανός), από το Ιάσιο διδάξε στα Χανιά 1800, και στα 1805 στο Ελληνικό Σχολείο Ηρακλείου. **Λαζαρίδης Ιωάννης**, **Μεταξάς** (μετέπειτα Ιωαννίκιος) επίσκοπος Ρεθύμνης (στην εικόνα ο κοινός με άλλους τρεις επισκόπους τάφος του στο νεκροταφείο του Αγίου Κωνσταντίνου Ρεθύμνου). Από το Γυμνάσιο των Κυδωνιών, διδάξε στα Χανιά, και πριν το 1821 στο Ελληνικό Σχολείο Ρεθύμνου. Πρακτικίδης Ζαχαρίας (Τσιριγίδης), Ιεροδιδάκτορας, υπήρξε Σχολάρχης Ρεθύμνου το 1802 και στο Ηράκλειο την περίοδο 1808-1818. Λίγο πριν το 1821, ίδρυσε την Ελληνική Σχολή της «Θυμιάνης Παναγίας» στα Σφακιά. **(Ε)Λευθεραίος** Ιωάννης, λόγιος, γλωσσομαθής γιατρός. Πριν το 1821 διδάσκει στο Ηράκλειο, όπου σφαιριάστηκε το 1821.

Αφοί Φαρουδάκη, **Κωνσταντίνος** και **Γεώργιος**, από το Ηράκλειο. Δίδαξαν το 1824 στις Σπέτσες, 1837-1843 στα Χανιά, και ο Γεώργιος στο Ηράκλειο (στην εικόνα βιβλίο του Κωνσταντίνου του έτους 1862). **Βενιζέλος Κυριάκος**, ο πατέρας του Ελευθερίου Βενιζέλου, στα Χανιά. **Δασκαλάκης Ιωάννης** από Σητεία, και ο Ιάκωβος **Καλόγερος**. **Περδικάρης Γρηγόριος**, Ρεθύμιος, σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη και δίδαξε στα Χανιά. **Μαγκάκης Εμμανουήλ**, Κρης πρόσφυγας, διδάξε στη συνέχεια στην νήσο Σκόπελο καθώς και στην Ερμούπολη. **Μανωλέσος Ιάκωβος** από τη Θήρα. Είχε σπουδάσει στο Γυμνάσιο των Κυδωνιών και διδάξε στα Χανιά. **Βλαστός Δημήτριος** και **Ιγνάτιος**, αργότερα επίσκοπος Αρδαμερίων. Δύο διδασκαλοί στο σχολείο των πειρατών της Γραμπούσας, το 1827...».

Πρόταση ανάγνωσης

Διαβάστε (ή επαναλάβετε) την εικοσάφυλλη εργασία του Νικολάου Δρανδάκη «Ειδήσεις περί των σχολείων Ρεθύμνης κατά το δεύτερον τέταρτον του 19ου αιώνα», στον τέταρτο τόμο του περιοδικού «Κρητικά Χρονικά», του έτους 1950 (βρίσκεται αναρτημένη και στο διαδικτυό). Είναι πρότυπη στο είδος της και πρωτοποριακή για την εποχή της, όταν και στο Ρέθυμνο επαναλαμβάνουμε στερεότυπα τα περί «κρυφού σχολείου», αλλά το πρώτο κοινοτικό σχολείο λειτουργούσε τουλάχιστον από το έτος 1795! Να υπενθυμίσουμε ότι ως Σχολικό Μουσείο είχαμε τιμήσει τον αιεμνηστο Ρεθεμνιώτη πανεπιστημιακό καθηγητή σε εκδήλωσή μας στο «Σπίτι του Πολιτισμού» στις 29 Νοεμβρίου του 2017. Στην εκδήλωση εκείνη είχαμε αναφέρει ότι αναζητούμε χορηγό για την επανέκδοση των σχετικών με το Ρέθυμνο εργασιών του, που ανέρχονται σε 43 και αφορούν σε θέματα ιστορίας της εκπαίδευσης, εκκλησιαστικά, ιστορικής τοπογραφίας, θρησκευτικής εικονογραφίας κ.λπ. Αναρωτιέμαι μήπως διαβάζοντας την έκκληση αυτή στα φιλόξενα «Ρεθεμνιώτικα Νέα» βρίσκονταν κάποιοι χορηγός, ρέκτης της τοπικής ιστορίας...

* Ο Χάρης Στρατιάδακης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας sthraris@yahoo.gr, 2831055031